

Módbeli segédigék fordításának perspektívái¹

Imre Attila

Kulcsszavak: módbeli segédige, adatbázis, fordítás, nyelvvoktatás, gyakoriság

1. Bevezető

Jelen tanulmány az angol módbeli segédigék fordítási perspektíváit vizsgálja angol, magyar és román nyelvi példák segítségével egy több ezer mondatos módbeli segédigét tartalmazó adatbázis segítségével, amely szépirodalmi és szaknyelvi mintákat is tartalmaz (az *Eur-Lex – Europa* adatbázisból).

A módbeli segédigék tanulmányozása (a továbbiakban: modálisok) jelentős számú kötetet és tanulmányt eredményezett angol (pl. Palmer 1990) és más nyelveken is, amelyek közül ebben az írásban a magyar és román nyelvű anyagokra koncentráltunk (Greere–Zdrenghea 2000; Kugler 1999; Pelyvás 1998; Benő 2011).

A modálisok tanulmányozása főként nyelvészeti probléma, hiszen a nyelvek különbözőségéből eredendően érdemes összehasonlítani a modalitás kifejezési lehetőségeit elsősorban olyan nyelvek esetében, amelyek egymástól jelentősen eltérnek (Klaudy 1997, 2003). Célunk az, hogy megvizsgáljuk, hogy egy modálisokat tartalmazó adatbázis gyorsítja-e a fordítás folyamatát és javítja-e a minőséget. Egy modális adatbázisba történő mentése gyakorlatilag azt jelenti, hogy egy szónak megjelöljük egy vagy több szavas fordítási lehetőségét (pl. *must–kell, must–muszáj, must–bizonyára*). Amennyiben egy szó csak toldalékként jelenik meg a fordítás során, nem érdemes adatbázisba menteni, hiszen nem gyorsítja a fordítás folyamatát. Amennyiben egy szó nem jelenik meg a fordítás során, azt 0-val jelöljük, hiszen ezeket sem lehet adatbázisba tenni (pl. *Can you help me? – Segítesz?*).

Asimov *Foundation* című tudományos-fantasztikus regényéből minden olyan mondatot adatbázisba vettünk, amely a következő angol módbeli segédigék legalább egyikét tartalmazta: *can, could, have to, may, might, must, need, ought to, shall, should, will* és *would*.

2. Módbeli segédigék fordítása

Asimov *Foundation* című regényének adatbázisba vétele (egy *Excel*-állomány) 1147 mondatot eredményezett, amelyhez társítottuk a magyar és román mondatfordításokat is (l. Források). Recski (2002: 102) szerint az irodalmi szöveg több módbeli segédigét tartalmaz, mint például a pénzügyi vagy akadémiai szövegtípus.

A fordító nehéz helyzetben van, hiszen jelentéseket vagy egyáltalán nem lehet, vagy pedig teljes mértékben lehet fordítani (Wierzbicka 1992: 6). A teljes lehetetlenséget cáfolják az évezredek óta halmozódó fordítások, ennek ellenére érdemes vizsgálni a fordítások lehetőségeit is.

Az angol modálisok fordításakor különbségek észlelhetők a magyar és a román változatok között; erre nyelvtipológiai magyarázatok is választ adnak (Klaudy 1997).

Mint említettük, bizonyos modálisokat érdemes fordításaikkal együtt adatbázisba venni, hiszen ez felgyorsítja a fordítás folyamatát. Az egyik legjobb példánk az angol *must* fordítása, hiszen már Recski (2002: 115) is *must* + infinitive szerkezetet észlelt az összes *must* előfordulás 74%-ában. A

---

¹ Köszönetnyilvánítás: jelen tanulmány a Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete támogatásával készült, szerződés száma 18/8/2013, Sapientia EMTE szerződés száma 194/6/2013.

mi esetünkben 60 *must* előfordulást számoltunk; míg magyarra történő fordítás esetén összesen 26 alkalommal szerepelt a *kell*, románra történő fordításkor 42 alkalommal a *trebuie (să)*, 6 alkalommal a *va trebui (să)*, tehát 80%-ban a *trebui* szótő jelent meg. Angol–magyar vonatkozásban tehát a *must–kell*, míg angol–román fordítás esetén a *must–trebuie* adatbázisba való.

A *need* fordítása (Imre 2011) is biztató, hiszen csak a *kell*, *szükséges* (magyarul), illetve a *nevoie* (román) megfelelőket érdemes adatbázisba tenni. Természetesen a *need* előfordulása igencsak korlátozott, bár hasznosnak bizonyulhat múlt időben (*needn't have* + past participle – *nem kellett volna*).

Az egyik legkönnyebben fordítható modális az angol *should* (magyarul *kell*, *kellene*; románul *ar trebui să*). Gyakoriság alapján érdemes adatbázisba menteni a következőket: *should – kell, kellene; should have – kellett volna; should – ar trebui* (román); *should have – ar fi trebuit să* (román). A fordítói memória alapján az előfordítás több mint 50%-ban „eltalálta” azt a variánst, amelyet a hivatalos magyar és román fordító is alkalmazott, ezért a *should* az egyik legsikeresebb modálisnak minősül ebből a szempontból.

A *could* módbeli segédige esetében szkeptikusak voltunk a fordítói adatbázisba helyezést illetően (Imre 2012: 142), részben a *can* esete alapján (Imre–Benő 2011). Bár a (szép)irodalmi művek valamivel több *could* előfordulást sejtetnek, mint az egyéb jellegű szövegek (Recski 2002), az előfordulási szám alacsony. Ezt le is teszteltük az Európai Parlament által megjelentetett szövegek egyikén (<http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>), és a 146 oldalas dokumentumban négy modális egyáltalán nem fordult elő: a *could*, a *might*, az *ought to* és a *have to*. Amennyiben viszont előfordul, az esetek kétharmadában csupán toldalék formájában fordítják magyar nyelvre (*-hat/-het, -na/-ne, -ná/-né*), amit nem érdemes adatbázisba menteni, hiszen nem gyorsítja a fordítást. Olyan is van, hogy egyszerűen „eltűnik” az árnyalatnyi mellékjelentés, amely egyfajta udvarias kérdésnek minősülhet (pl. *Could you help me? – Segítség?*), amit szintén nem lehet adatbázisba tenni, hiszen nincs mit megfeleltetni a *could* szónak. Román nyelvre nagyobb százalékban van esély helyes előfordításra, hiszen az elbeszélő múlt idő (imperpektum) azonos tövű minden személy esetében (*puteam – tudtam, puteai – tudtál, putea – tudott, puteam – tudtunk, puteați – tudtatok, puteau – tudtak*); a visszaható szerkezet (*se putea*) is igencsak gyakori. Mégsem mondhatnánk, hogy egyértelműen megérné a fáradságot a *could* magyar vagy román fordítási adatbázisa. A *can* módbeli segédige még ennél is kevésbé rögzíthető fordítási adatbázisba (Imre–Benő 2011: 192–193), hiszen a vizsgált anyag tanúsága szerint 29,67%-ban nem jelenik meg a magyar fordításban, illetve 31,86%-ban toldalékos formát ölt. A *tud* 18,68%-ban, míg a *lehet* 16,48%-ban jelent meg a fordítások során. A román nyelvre való fordítás esetén 34,04%-ban „eltűnt” a modális jelentés, és csupán a *poate* és a *pot* előfordulása volt jelentősebb (23,07%, illetve 17,58%).

3. A modális adatbázis hasznossága

A modálisokat tartalmazó fordítói adatbázis kialakítása a fordítás minőségi és mennyiségi javítása érdekében fáradságos munka, de az ezzel a céllal kialakított adatbázis releváns adatokat nyújthat egyéb jellegű vizsgálatok esetében. Az egyik a szövegtípusok vizsgálatával kapcsolható össze. A szépirodalmi tudományos-fantasztikus szövegben fellelhető modálisok gyakorisága teljesen eltér az egyéb jellegű szövegektől. A korábban említett Európai Parlament által kiadott dokumentumban a következő előfordulásokat említjük: *would* 1, *can* 2, *cannot* 10, *will* 3, *may* 57, *must* 62, *should* 74, a *shall* pedig 616-szor fordult elő aktív és passzív szerkezetekben!

A modálisok fordítási lehetőségeit megvizsgáltuk egy gazdasági jellegű szakszövegen is, amelynek eredetije magyar nyelvű volt. Öt jó képességű fordító szakos hallgatót kértünk fel ennek angol fordítására (A, B, C, D, E). Egy azonos jellegű kontrollszöveget is használtunk (RK), amelyen lemértük a modálisok előfordulási arányát is. Ezt szemlélteti az 1. táblázat.

1. táblázat
Modálisok fordítása magyarról angolra

	A	B	C	D	E	A-E	RK
<i>can</i>	26	25	25	28	24	128*	153
<i>could</i>	21	27	24	2	21	95*	95
<i>may</i>	0	0	0	0	3	3^	36
<i>might</i>	2	0	1	2	0	5^	16
<i>must</i>	0	3	1	0	1	5^	23
<i>have to</i>	14	24	27	7	34	106*	52
<i>shall</i>	0	0	0	0	1	1	4
<i>should</i>	3	7	0	14	11	35*	36
<i>will</i>	17	16	11	36	66	146	180
<i>would</i>	4	6	10	27	27	74^	186
<i>need</i>	4	12	10	18	4	48	86
Összesen	91	120	109	134	192	646	867
Előfordulási arány						0,0197	0,0146
Szavak száma	10 336	5 544	5 946	5 267	5 664	32 757	59 254
	32 757						
MODAL+HAVE+III	2	2	6	1	3	14^	31

A *can*, *could*, *have to* és *should* esetében túlfordításról beszélhetünk (*-gal jelölve), a *need* és *will* esetében az előfordulási arány megfelelően/elfogadhatóan egyezik; a többi modális esetében az alulfordítás szembetűnő (^-vel jelölve). A *may*, *might*, *must* és *would* használatát kerülték a fordítóink, a *have to* viszont gyakoribb volt, mint a *must*.

Feltételezésünk szerint minél jobb egy magyar–angol fordító, annál több modálist fog használni, hiszen láthattuk, hogy angol–magyar fordításban a modálisok egyharmada „eltűnik”, egyharmada pedig toldalékolt formában kerül kifejezésre (pl. *-hat/-het* képzővel), ami roppant megnehezíti a „rekonstruálást”. Az A hallgatót feltételeztük a legjobb magyar–angol fordítónak, az E hallgatót pedig a leggyengébbnek. A 2. táblázat szemlélteti hallgatókra és modálisokra lebontva a megfeleltetési arányt a kontrollszöveg (RK) alapján.

Az RK kontrolloszlop mutatja a modálisok előfordulási arányát 1000 angol szóra vetítve; ~ jellel jelöltük a megközelítő egyezéseket, illetve felkiáltójellel a lényeges eltéréseket.

Látható, hogy előfeltevésünk jórészt beigazolódott, bár meglepetéssel is szolgál a statisztika. Az A hallgató nagyon jól teljesített (6 ~ és 2 !), illetve az E hallgató alulteljesített (2 ~ és 3 !). A C hallgató is nagyon jól fordított, csupán egy negatív minősítése van (*must have done*). A táblázat azt is jelzi, hogy az A hallgató kétszer akkora szövegrészt fordított le azonos idő alatt, mint a többiek.

2. táblázat.
Modálisok fordítási aránya

	A	B	C	D	E	RK
<i>can</i>	2,52~	4,51	4,20	5,32!	4,24	2,52
<i>could</i>	2,03~	4,87!	4,04	0,38	3,71	1,60
<i>may</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,53~	0,61
<i>might</i>	0,19~	0,00	0,17~	0,38	0,00	0,27
<i>must</i>	0,00!	0,54~	0,17	0,00!	0,18	0,39
<i>have to</i>	1,35~	4,33	4,54	1,33~	6,00!	0,88
<i>shall</i>	0,00~	0,00~	0,00~	0,00~	0,18~	0,07
<i>should</i>	0,29~	1,26	0,00	2,66!	1,94	0,61
<i>will</i>	1,64	2,89~	1,85	6,84	11,65!	3,04
<i>would</i>	0,39!	1,08	1,68~	5,13	4,77	3,14
<i>need</i>	0,39	2,16	1,68~	3,42!	0,71	1,45
Összesen	8,80	21,65	18,33~	25,44	33,90!	14,63
Szavak száma	10 336	5 544	5 946	5 267	5 664	59 254
	32 757					
MODAL+HAVE+III	0,19	0,36	1,01!	0,19	0,53~	0,52

4. Lehetséges következtetések

Eredményeink azt igazolják, hogy angolról magyarra vagy románra fordítva körülbelül 25–33 százaléknyi modálisnak tekinthető szerkezettel számolhatunk, hiszen az árnyalatnyi többletjelentéseket (főként a magyar fordítók) általánosítással, jelentésbővítéssel oldják meg. Ezekben az esetekben az angol eredetire nem utal feltételes módjel, *-hat/-het* képző vagy különálló szó. Logikusan négy esettel kell számolnunk az angolról magyarra vagy románra történő fordítások során: egy angol modálisnak megfelelő lehet szótári fordítás, kreatív fordítás, toldalék, vagy pedig „eltűnhet”. Mindezek közül csupán az első két esetben érdemes fordítói adatbázisba (pl. *SDL Trados*, *memoQ*, *Excel*) menteni módbeli segédigés szerkezeteket ahhoz, hogy releváns találataink legyenek. Egy modális adatbázis ugyanakkor mást is jelez: angolról magyarra történő fordításban minél kevesebb a modálisnak tekinthető megfeleltetés, illetve magyarról angolra történő fordításban minél több a modális, annál valószínűbb, hogy gyakorlott fordítóval van dolgunk. A „*Látlak*.” helyes fordítása többnyire az „*I can see you.*” és nem az „*I see you.*”

A gépi fordítás lendületesen fejlődött az elmúlt évtizedben, látványos eredményeket produkálva akár egy év elteltével is (Imre 2013: 145–148). Kíváncsiak voltunk tehát, hogy miképpen fordít módbeli segédigéket tartalmazó mondatokat az egyik legelterjedtebb internetes (ingyenes) gépi fordítóprogram (*Google Translate*) – lásd a 3. táblázatot.

3. táblázat.
Módbeli segédigék GT-vel 2013

1. It must have been love.	Lehetett szerelem.	Trebuie să fi fost dragoste.
2. It should have been love.	*Meg kellett volna szerelem.	*Acesta ar fi fost dragoste.
3. It might have been love.	Lehetett volna szerelem.	*Acesta ar fi fost dragoste.
4. It may have been love.	*Lehet, hogy szerelem.	*Ar fi fost dragoste.
5. It can't have been Jack.	*Ez nem lett volna Jack.	*Ea nu poate fi fost Jack.
6. Must I listen to you?	*Kell hallgatok neked?	Trebuie să te ascult?
7. You must be joking.	*Meg kell tréfál.	Cred că glumești.
She would have kissed him if she had met him.	*Ő volna, megcsókolta, ha ő találkozott vele.*	Ea l-ar fi sărutat, dacă ea ar fi întâlnit cu el.

A táblázat alapján komoly gondok vannak a modálisok magyar megfeleltetésével, hiszen az eredeti 8 mondatból 6 magyar variáns nem elfogadható (75%), ugyanakkor 4 román mondat helyesnek számít (50%). Ezek az eredmények viszont azt jelzik, hogy az online elérhető ingyenes adatbázis egyre nagyobb, és egyre több helyesnek tekinthető mondatpár kerül a fordítómemóriákba. A *Glosbe* (<http://glosbe.com>) főoldalán például azt olvashatjuk, hogy adatbázisukban már több mint egymilliárd mondat van.

Természetesen nincsenek illúzióink, miszerint sikerül kiépíteni egy olyan nyelvi adatbázist, amely „tökéletes” fordítást tesz majd lehetővé. John Locke szerint már maga az emberi megismerés is roppant korlátolt (Wierzbicka 2006: 35), és ezt az emberi nyelv is tükrözi a világhoz való modális viszonyulásával. Gyakran nem tudjuk „tökéletesen” kifejezni magunkat, nem várható el a fordítástól sem, hogy „tökéletes” legyen. Az viszont igen, hogy „elfogadhatóan jó” legyen. Véleményünk szerint a modalitás különösen problematikus nyelvi kategória, és ha ehhez egy megfelelően gazdag többnyelvű adatbázis társul, a fordítónak lehetősége lesz több variánson eltöprengenie.

Irodalom

- Benő A. 2011. Modalitás, kategorizálás, fordítás. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* LV. évf. 1. szám. 29–42.
- Greene, A. L., Zdrenghea, M. M. 2000. *A Guide to the Use of English Modals and Modal Expressions*. Cluj-Napoca: Clusium.
- Imre, A. 2010. Translating subtitles with translation environment. In: Cocârță A. L., Chipur, S., Sandulovici, A. (eds) 2010. *Language, Culture and Change. Higher Education between Tradition and Innovation*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași. 109–116.
- Imre, A. 2011. A practical approach to translating modal verbs. The case of need. In: Butiurcă, D., Inga, D., Imre A. (eds) 2011. *Terminology and Translation Studies*. Cluj-Napoca: Scientia Publishing House. 235–244.
- Imre, A. 2012. Translating the English *could*. *Studia Universitatis “Petru Maior”, Philologia* 13. szám. 140–147.
- Imre, A. 2013. Machine Translation Reloaded. In: Butiurcă, D., Imre A., Druță, I. (eds) 2013. *Specialized Languages and Conceptualization*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. 135–154.
- Imre, A., Benő, A. 2011. Possibilities for CAN in Translation Environments. *Studia Universitatis “Petru Maior”, Philologia* 11. szám. 188–195.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy, K. 2003. *Languages in Translation*. Budapest: Scholastica.
- Kugler N. 1999. Mondattan. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 1. szám. 88–108.
- Palmer, F. R. 1990. *Modality and the English Modals*. London and New York: Longman.
- Pelyvás, P. 1998. On Questions of Epistemic Grounding. In: Andor, J., Hollósy, B., Lackó, T., Pelyvás, P. (eds) 1998. *The Diversity of Linguistic Description. Studies in Linguistics in Honour of Béla Korponay*. Debrecen: KLTE Angol-Amerikai Intézet. 241–264.
- Recski, L. J. 2002. The English Modal Auxiliary *Must*: A Corpus-Based Syntactic-Semantic Account. *Revista da Abralin* 1. évf. 2. szám. 99–122.
- Wierzbicka, A. 1992. *Semantics, Culture, and Cognition*. New York: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. 2006. *English: Meaning and Culture*. New York: Oxford University Press.

Források

- Asimov, I. 1951. *Foundation*. New York: Gnome Press.
- Asimov, I. 1986. *Alapítvány – Az Alapítvány pereme*. Budapest: Kozmosz Fantasztikus Könyvek. Fordította F. Nagy P.
- Asimov, I. 1993. *Fundația*, București: Editura Nemira. Fordította Stoian, G.
- <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>, EP-PE_TC1-COD (2007) 0262. Letöltve: 2010.06.11.